

Proces formułowania i doprecyzowania społecznej nauki w oficjalnych dokumentach Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego

abp Jakub Kostiućzuk

Wydział Teologiczny, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, Polska

bpjakub@orthodox.bialystok.pl

abp Jakub Kostiućzuk, *The process of formulating and refining social science in the official documents of the Russian Orthodox Church*, *Elpis*, 20 2018: 9-15.

Abstract: Social teaching of the Church is a very important field of his activity. The Church is called to respond faithfully to all the important and bothering questions about their lives in the world. The article presents the process of formulating the social teaching of the Russian Orthodox Church. Describes the official documents of this Church, briefly presenting their content.

Streszczenie: Społeczne nauczanie Kościoła to bardzo ważna dziedzina jego działalności. Kościół jest wezwany, by na bieżąco udzielać odpowiedzi wiernym na wszystkie ważne i nurtujące pytania dotyczące ich życia w świecie. Artykuł przedstawia proces formułowania społecznej nauki Rosyjskiego Kościoła prawosławnego. Opisuje oficjalne dokumenty tego Kościoła, przedstawiając krótko ich treść.

Keywords: Russian Orthodox Church, Church social teaching, bioethics, Church and state, Christian ethics

Słowa kluczowe: Rosyjski Kościół Prawosławny, nauczanie społeczne Kościoła, bioetyka, Kościół a państwo, etyka chrześcijańska

Pozycja Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego do Rewolucji Bolszewickiej i po niej

Rosyjski Kościół Prawosławny do Pierwszej Wojny Światowej, a dokładniej do czasu Rewolucji bolszewickiej, był jednym z najprężniej działających Kościołów prawosławnych. Mimo likwidacji stanowiska patriarchy w czasach rządów Piotra Wielkiego¹ i wprowadzenia zarządzania kolegiałnego na wzór Kościołów protestanckich, a także konfiskaty dóbr na rzecz państwa przez Katarzynę II², Prawosławie choć w dużym stopniu było uzależnione od władzy świeckiej, pozostawało jednak religią dominującą w Rosji, posiadającą wiele ośrodków monastycznych i akademickich. Ponadto z powodu zniewolenia innych prawosławnych państw przez Turków i inne państwa ościennie, car poczuwał się do prawa protektoratu nad ludnością prawosławną na tych terenach i wspierania działalności Kościoła prawosławnego. Właściwie Rosja pozostawała wówczas jedynym państwem gdzie władze oficjalnie należały do Prawosławia. Rosyjski Kościół prawosławny, wbrew opiniom wielu historyków, nie miał jednak dużej swobody działania. Był on częścią struktury państwowej, a jego wydawnicza działalność podlega-

ła ostrej cenzurze. Wystarczy jedynie wspomnieć rozporządzenie cara Piotra I-go o zakazie trzymania w celach przez mnichów atramentu i papieru. Ten stan właściwie trwał do 1917 roku³. Dlatego też wszystkie wydawane książki musiały być poddane dokładnej cenzurze przed opublikowaniem i kontroli po wydaniu. Mimo to posiadając kilka akademii i kilkadziesiąt seminariów duchownych⁴, nie licząc *uczyliszcz*, cerkiew wydawała ogromną liczbę tłumaczeń Ojców i nowych opracowań. Na bieżąco też odpowiadano na ówczesne wyzwania, choć nie bez oglądania się na reakcję władz. W dostępnej formie tego typu odpowiedzi były formułowane w tzw. *Nastolnych knigach* przybierając nieco encyklopedyczny charakter⁵. Na soborze w 2017 roku cerkiew zerwała z ciągle żyjącą reformą Piotra II-go przywracając patriarchat i licząc na nieskrępowane działanie w przyszłości. Historia, niestety okazała się jednak bardziej okrutna. Po rewolucji Cerkiew pozbawiono właściwie wszelkich praw a hierarchię i duchowieństwo prawie całkowicie wymordowano w łagrach. Swoją odbudowę z ruin Kościoła prawosławnego w Rosji

³ Aleksander Schmemmann, *Droga Prawosławia w historii*, przekł. ks. Henryk Paprocki, Białystok 2001, s. 326.

⁴ Na początku XX wieku Rosyjski Kościół Prawosławny posiadał 4 akademie i 57 seminariów i 185 *uczyliszcz* Patrz: Протоиерей Владислав Цыпин, *История Русской Церкви (Синодальный период)*. w: https://azbyka.ru/otechnik/Vladislav_Tsypin/istorija-russkoj-tserkvi-sinodalnyj-period/5_4 (dostęp na: 03.08.2018)

⁵ Patrz: С. В. Булгаков, *Настольная книга для священно-церковно-служителей*, т. 1 и 2, Издательский отдел Московского Патриархата, 1992.

¹ Антон Владимирович Каргашёв, *Очерки по истории Русской Церкви*, т. 2 YMCA-PRES, Париж 1959. Reprint: Москва 1991, s 323-366.

² Ibidem, s. 448.

mógł rozpocząć dopiero w latach dziewięćdziesiątych XX wieku. Odbudowa dotyczyła nie tylko świątyń, należało też odtworzyć wszystkie struktury związane z właściwym funkcjonowaniem Kościoła, a przede wszystkim struktury uczelniane. Po tak długim okresie należało też przystąpić do formułowania stanowiska Kościoła w wielu tematach nauczania społecznego. Po latach ateizacji wielu oczekiwało wyraźnego stanowiska Kościoła w sprawach nowych wyzwań moralnych. Dotyczyło to zarówno spraw życia codziennego, stosunków międzyludzkich, relacji państwa i Kościoła, a także zagadnień bioetycznych i kwestii wynikających z rozwoju technologii.

Formułowanie nauki społecznej Kościoła po przemianach politycznych

Świadomość zasady, iż Kościół musi być zawsze gotowy do udzielenia odpowiedzi na pytanie natury moralnej, zmuszał hierarchów Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego do podjęcia działań związanych z formułowaniem nauki społecznej, będącej odpowiedzią na wyzwania, z którymi zetknął się człowiek pod koniec XX wieku. W praktyce, będąc ubezwłasnowolnionym przez 70 lat władzy komunistycznej, Kościół faktycznie wciąż korzystał z opracowań, które były wydane jeszcze do rewolucji. Rozwój technologii, medycyny i innych dziedzin nauki zmuszał jednak do podjęcia działań w celu określenia stanowiska w nowych kwestiach, z którymi człowiek zetknął się już później. Długi okres przerwy w działalności uczelni teologicznych, spowodował swojego rodzaju przerwę w określaniu stanowiska Kościoła w problematycznych tematach. Należało więc powołać odpowiednie struktury, które zajęłyby się tego typu działalnością, nadrobiły zaległości i działały na bieżąco. Dlatego w grudniu 1994 roku, Sobór Biskupów Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego porucił Świętobliwemu Synodowi powołanie odpowiedniej grupy roboczej w celu podjęcia prac i przygotowania odpowiedniego dokumentu. Dokument ten miał określać „stosunki Kościoła z państwem i świeckim społeczeństwem na terytorium Patriarchatu Moskiewskiego w czasach współczesnych”⁶

Formowanie grupy roboczej zajęło jednak dość długi okres czasu. Świętobliwy Synod wyłonił skład i zaakceptował metody pracy Synodalnej Grupy Roboczej nad projektem dopiero w 1997 roku. Do ww. grupy weszło kilku biskupów i duchownych, kilku wykładowców teologicznych szkół oraz współpracowników synodalnych departamentów.

Tak dobrana grupa, która liczyła 26 osób, wkrótce rozpoczęła posiedzenia robocze. Przy opracowywaniu stanowiska w konkretnych tematach do grupy zapraszano specjalistów z określonych dziedzin. Za zapewnienie warunków pracy odpowiedzialny był Departament Sto-

sunków Zewnętrznych Patriarchatu Moskiewskiego. Po odbyciu około 30-stu posiedzeń wstępne rezultaty prac synodalnej grupy roboczej zostały przedstawione i omówione na konferencji teologicznej: „Teologia prawosławna na progu trzeciego tysiąclecia” w lutym 2000 roku, oraz na sympozjum „Cerkiew i społeczeństwo – 2000” w czerwcu tegoż roku. Zorganizowane one były w celu przedyskutowania tematów i wyłonienia ewentualnych miejsc, które potrzebowały dopracowania lub doprecyzowania.

W powyższym sympozjum uczestniczyło blisko 80 przedstawicieli cerkiewnych oraz organizacji państwowych i społecznych. Przygotowanie takiego dokumentu nie było wcale proste. Nigdy wcześniej nie pracowano nad tego typu oficjalnymi dokumentami, w których należało wyrazić stanowisko w tak szerokim zakresie zagadnień dotyczących życia społecznego. Propozycje zmian i uwagi przedstawione w toku tych dyskusji były następnie uwzględnione w projekcie dokumentu przedkładanym Soborowi do zatwierdzenia. Dokument planowano przygotować do mającego się odbyć pod koniec listopada 2000 roku Soboru Biskupów Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego.

Przygotowany dokument był bardzo obszerny. Zawarto w nim stanowisko Kościoła zarówno w tematach, w których odpowiedź była sformułowana już we wcześniejszych opracowaniach, oraz w kwestiach aktualnych, z którymi społeczeństwo nie miało styczności nigdy wcześniej. Uwzględniono w nim też bardzo aktualne kwestie zagadnień bioetycznych. W zamyśle dokument miał przedstawiać stanowisko w szerokim zakresie zagadnień społecznych, lecz być dokumentem bazowym. Chodziło też o to żeby wszystkie tematy przedstawić w świetle aktualnych warunków ustrojowych państwa, i rozwoju nauki; również tak, żeby treść była czytelna, zrozumiała i mogła być wykorzystana w praktyce. Tak przygotowany dokument przedłożono dla rozpatrzenia 19 lipca 2000 roku na posiedzeniu Świętobliwego Synodu Rosyjskiej Cerkwi. Po naniesieniu niewielkich poprawek dokument zaakceptowano. Otrzymał on ostateczną nazwę „Podstawy społecznej koncepcji Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego” („Основы социальной концепции Русской Православной Церкви”).

Tak przygotowany dokument został przedstawiony przez ówczesnego przewodniczącego Departamentu Kościelnych Stosunków Zewnętrznych (Отдела Внешних Церковных Сношений) Metropolite Smoleńskiego i Kaliningradzkiego Cyryla na Jubileuszowym Soborze Biskupów, który odbył się w sierpniu 2000 roku⁷. Z oczywistych powodów, bowiem cała „Koncepcja” stanowi dość okazałych rozmiarów książkę⁸, metropolita przedstawił jedynie ogólny zarys materiału. Po wysłuchaniu metropolity Cyryla, który reprezentował grupę roboczą, uczestnicy soboru postanowili dokument przyjąć. Decyzja soborowa wska-

⁶ Архиерейский Собор РПЦ 29 ноября — 2 декабря 1994 г.: Документы. Доклады. Москва 1995.

⁷ Доклад митрополита Смоленского и Калининградского Кирилла, председателя Отдела внешних церковных сношений Московского Патриархата об «Об основах социальной концепции Русской Православной Церкви» w: <http://www.patriarchia.ru/db/text/422562.html> (dostęp na 05.08.2018)

⁸ Ponad 256 tys. znaków ze spacjami.

zywała też sposoby rozpowszechnienia dokumentu, jego wdrożenia, i wykorzystania:

1. „Zatwierdzić ‘Podstawy społecznej koncepcji Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego’ przedstawiające bazowe wyrażenia nauczania w kwestiach Kościelno-państwowych relacji oraz wielu kwestiach ważnych społecznych problemów. Traktować dany dokument za wyrażający oficjalną pozycję Patriarchatu Moskiewskiego w sferze stosunków z państwem i społecznością świecką.
2. Cerkiewnym instytucjom, jak również klerowi i laikatowi kierować się ‘Podstawą społecznej koncepcji’ w stosunkach z władzami państwowymi, różnego rodzaju stowarzyszeniami i organizacjami oraz pozacerkiewnymi środkami masowej informacji. Używać zawartych w powyższym dokumencie wskazówek w praktyce duszpasterskiej, w przypadkach nowych zjawisk społecznych. Opierać się na dokumencie, jako bazowym w przypadku podejmowania przez hierarchię postanowień w bardziej konkretnych kwestiach.
3. Włączyć ‘Podstawy społecznej koncepcji Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego’ do procesu edukacyjnego w uczelniach teologicznych Moskiewskiego Patriarchatu.
4. Uważać za konieczne zaznajomienie z treścią dokumentu wszystkich duchownych i świeckich Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego, w tym celu wydając dokument w dostatecznej ilości, a także opublikować go w sieci internetowej”⁹.

W celu bardziej przejrzystego przedstawienia materiału tekst dokumentu podzielono na rozdziały i punkty (paragrafy). Przy czym dzielenie na punkty nie jest długie. Cytując i odwołując się do „Podstaw społecznej koncepcji” można więc podawać numer rozdziału i punktu nie wskazując numeru strony. Taki podział był zaczerpnięty z wcześniejszej praktyki wydawniczej, by nie utrudniać odnajdywania tekstu według podanych parametrów, „Podstawy” były bowiem publikowane w wielu wydawnictwach w różnych formach, w tym internetowej.

Cały dokument został podzielony na 16 rozdziałów: Dotyczą one następujących tematów:

- I. Podstawowe teologiczne pojęcia
- II. Kościół i naród
- III. Kościół i państwo
- IV. Etyka chrześcijańska i prawo świeckie
- V. Kościół i Polityka
- VI. Praca i jej owoce
- VII. Własność
- VIII. Wojna i pokój
- IX. Przestępczość, karalność, penitencjarność
- X. Kwestie prywatnej, rodzinnej i społecznej moralności
- XI. Zdrowie osoby i narodu
- XII. Problemy bioetyki

XIII. Kościół i problemy ekologii

XIV. Świeckie nauka, kultura i edukacja

XV. Kościół i świeckie środki masowej informacji

XVI. Stosunki międzynarodowe. Problemy globalizacji i sekularyzmu¹⁰.

Treść dokumentu „Podstawy społecznej koncepcji Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego”

„Podstawy społecznej koncepcji Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego” skierowane były do szerokiego grona odbiorców. Jak zresztą przedstawił to na prezentacji metropolita Cyryl, w zamyśle dokument nie miał wyrażać stanowiska i rozwiązywać problemów danej chwili, czy konkretnych diecezji, lecz dawać podstawy teologiczne do rozwiązywania problemów relacji Kościoła i państwa, oraz Kościoła i społeczeństwa, z przeznaczeniem dla duchowieństwa i całej społeczności wiernych. Ponadto dokument miał być skierowany do wiernych żyjących zarówno w Rosji jak i innych krajach należących do jurysdykcji Patriarchatu Moskiewskiego.

Dokument sporządzano z myślą jego przydatności na kilka dziesięcioleci¹¹.

Biorąc pod uwagę stan świadomości religijnej ówczesnego społeczeństwa, po latach działań wojującego ateizmu na kanonicznym terytorium Rosyjskiej Cerkwi, dokument należało rozpocząć od wyjaśnienia podstawowych pojęć teologicznych. Dlatego w pierwszym rozdziale „koncepcji” wyjaśnia się czym jest w teologicznym znaczeniu Kościół. Pojęcie Kościoła przedstawia się w różnych aspektach. Jest to zgromadzenie wierzących w Chrystusa, Który jest głową Kościoła. Idzie też mowa o tym, że Kościół to mistyczne Ciało Chrystusa i że w tym znaczeniu jest on Bogoludzkim organizmem. Ponadto stwierdza się, że wierni wezwani są do życia w społeczeństwie, a to wymaga odpowiedniej postawy. Ta postawa powinna opierać się na chrześcijańskim światopoglądzie, prawidłowym rozumieniu miejsca człowieka we wszechświecie oraz określeniu właściwego celu życia. Misją Kościoła jest niesienie zbawienia wszystkim. Przez to Kościół musi współdziałać z państwem i społeczeństwem bez względu na jego charakter¹². Kolejne dwa rozdziały (I i III) „Kościół i naród” oraz „Kościół i państwo” są właściwie rozwinięciem podstawowych pojęć będących niezbędnym wyjściem do formułowania i rozumienia społecznej nauki Kościoła. Wyjaśniono tu przede wszystkim teologiczne znaczenie kwestii narodowych w życiu Ko-

⁹ Определение Юбилейного Архиерейского Собора «Об основах социальной концепции Русской Православной Церкви» w: <https://mospat.ru/archive/page/sobors/2000-2/384.html> (dostęp na 05.08.2018).

¹⁰ Основы социальной концепции Русской Православной Церкви, Юбилейный Архиерейский Собор Русской Православной Церкви, Москва, 2000. Patrz też: <http://www.wco.ru/biblio/books/koncept1/Main.htm> (dostęp na 05.08.2018).

¹¹ Dz. cyt.: Доклад митрополита Смоленского и Калининградского Кирилла...

¹² Основы социальной концепции Русской Православной Церкви, Юбилейный Архиерейский Собор Русской Православной Церкви, Москва 2000, s. 5.

ścioła. Podkreślono, iż nie można utożsamiać Prawosławia z jedną narodowością. Kościół prawosławny stanowi właściwie jeden naród Królestwa Bożego, który włącza wszystkie narodowości. Z drugiej jednak strony w dokumencie wyjaśniono prawidłowe pojmowanie patriotyzmu. Jednak w czasie konfliktów międzyetnicznych Kościół „nie może występować po którejkolwiek stronie, za wyjątkiem przypadków ewidentnej agresji i niesprawiedliwości przejawiającej się po jednej ze stron”¹³. Dokument stwierdza też, iż nie może być lepszej i gorszej nacji, a w przypadku wrogości między nimi Kościół realizuje misję ich pojednania. W rozdziale „Kościół i państwo”, wyjaśnia się chrześcijańską argumentację istnienia państwa, które ma za zadanie przeciwdziałać rozwojowi grzechu. Władze są w prawie stosować siłę w ograniczeniu zła i w „podtrzymywaniu dobra”, w takim działaniu przejawia się moralny sens istnienia państwa. W tym dość obszernym w porównaniu z innymi rozdziałami, idzie też mowa o właściwych relacjach między Kościołem a państwem. Te dwie „instytucje” nie mogą naruszać swoich kompetencji i powinny współdziałać ze sobą na zasadzie *symfonii*¹⁴. W dalszej części idzie mowa o kontaktach z władzami lokalnymi i kwestiach uczestnictwa w życiu politycznym wiernych i duchowieństwa.

Rozdział IV zatytułowany „Etyka chrześcijańska i prawo świeckie” porusza kwestie normatywne. Na początku rozdziału idzie mowa o istnieniu Boskiego porządku i prawa, które były ustanowione jeszcze w raju. Są one niezbędne do budowania właściwych relacji z Bogiem i określenia dobra i zła. Prawo świeckie ma być przejawem, odbiciem Boskich norm. Stwierdza się jednak, że prawo świeckie nie dąży do tego, żeby ten skażony przez grzech świat uczynić Królestwem Bożym, lecz ma zapobiegać by nie zmienił się w piekło¹⁵.

Rozdział V porusza kwestie związane z polityką. Stwierdza się w nim, że episkopat, duchowieństwo i wierni mogą reprezentować różne poglądy polityczne. Jednak zasadą, którą powinien kierować się Kościół, jest bezstronność polityczna. Duchowieństwo w odróżnieniu od laikatu nie może przynależać do partii i organizacji politycznych, taką pozycję określa spuścizna kanoniczna. Kanony nie ograniczają jednak aktywnego uczestnictwa wiernych w życiu politycznym, którzy wezwani są do wdrażania zasad chrześcijańskiego życia w państwie. Dokument stwierdza, iż należenie do chrześcijańskich organizacji politycznych postrzegane jest przez Kościół pozytywnie. Nie mogą to jednak być organizacje tajne.

Rozdział VI porusza kwestie związane z pracą. Praca i jej efekty są ważnym aspektem życia człowieka. Już na samym początku stwierdza się, że praca jest organicznym elementem ludzkiego życia. Po dość wnikliwej analizie zagadnienia pracy z pozycji chrześcijańskiej nauki, dokument stwierdza, że Kościół błogosławi wszelki trud skie-

rowany dla dobra ludzi. Kościół występuje też za sprawiedliwy podział dóbr, które są efektem pracy¹⁶.

Kolejny, VII rozdział porusza kwestie własności. Dokument stwierdza, iż „Kościół nie określa praw człowieka dotyczących własności. Jednakże materialna strona ludzkiego życia nie pozostaje poza polem Jego widzenia”¹⁷. Wzywając do szukania przede wszystkim Królestwa Bożego i Jego prawdy, Kościół pamięta o chlebie powszednim. Dokument przypomina, iż wszelkie dobra, które człowiek posiada na ziemi pochodzą od Boga i to on ma absolutne prawo rozporządzania nimi. Rozdział ten jest istotny z perspektywy funkcjonującego w czasach komunizmu prawa, kiedy zlikwidowało właściwie pojęcie własności. Dlatego dokument podkreśla, iż Pismo Święte uznaje prawo człowieka do własności i osądza wszelki zamach na własność.

Rozdział VIII „Wojna i pokój” omawia wszystkie kwestie z związane z prowadzeniem wojny i działań na rzecz pokoju. Rozróżnia przede wszystkim wojnę, jako agresję od wojny obronnej. Wojna obronna powinna być jednak prowadzona z określonymi zasadami, żeby nie okazać się podobnym do agresora. W tekście pada dość ciekawe stwierdzenie odnośnie prowadzenia wojny: „Wojna powinna być prowadzona ze sprawiedliwym gniewem, ale bez złości, chciwości, żądzy i pozostałymi mocami piekiel”¹⁸. W tekście idzie też mowa o duszpasterstwie wojskowym i o działalności pokojowej Kościoła.

Rozdział IX opisuje chrześcijańskie spojrzenie na sprawę przestępczości, karalności i działalności penitencjarnej. W dokumencie idzie mowa o przyczynach i działalności profilaktycznej skierowanej na przeciwdziałanie przestępczości. Podkreśla się, iż Kościół przypomina o konieczności humanitarnego traktowania podejrzanych i osądza wszelką formę ich poniżania. W śledztwie duchowny zobowiązany jest zachować tajemnicę spowiedzi. W przypadku, gdy spowiadający dzieli się informacją o zamiarach dokonania przestępstwa, duchowny zachowując tajemnicę, powinien jednocześnie podjąć działania, które będą przeciwdziałać realizacji przestępstwa. W tym rozdziale idzie też mowa o karze śmierci. Stwierdza się, iż odstąpienie od jej wykonania daje możliwość duszpasterskiej działalności w kwestii resocjalizacji skazanych¹⁹.

Rozdział X. poświęcony jest omówieniu kwestii związanych życiem rodziny oraz rodzinnej i społecznej moralności. W rozdziale tym poruszono temat chrześcijańskiego pojmowania małżeństwa, warunków koniecznych dla udzielenia sakramentu, a także praktyki udzielania „rozvodu – zdjecia błogosławieństwa” w Kościele prawosławnym. Odwołując się do decyzji Lokalnego Soboru Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego z 1918 roku przedstawiono wykaz powodów, przy których może być udzielony „rozwód”. Przy czym dodano dwa nowe powody, to choroba AIDS i dokonanie aborcji wbrew woli współmał-

¹³ Dz. cyt.: Доклад митрополита Смоленского и Калининградского Кирилла...

¹⁴ Dz. cyt.: Основы социальной... s. 12.

¹⁵ Ibidem, s. 22.

¹⁶ Ibidem, s. 34.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem, s. 39.

¹⁹ Ibidem, s. 45.

żonka. Ponadto w rozdziale poruszono kwestie chrześcijańskiej wstrzemięźliwości, nierządu i pornografii²⁰.

Rozdział XI. omawia tematy związane ze zdrowiem osoby i narodu. Idzie tu mowa o zdrowiu duchowym i cielesnym, które jest przedmiotem troski Kościoła. Poruszane są tu kwestie stosunku do medycyny i dostępu do niej bez względu na stan materialny chorego. Poruszane są też kwestie demograficzne i uzależnień od alkoholu i narkotyków.

Rozdział XII, jeden z obszerniejszych, poświęcony jest problemom bioetyki. Problemy te wywołują we współczesnym społeczeństwie wiele dyskusji i rodzą dużo pytań natury moralnej. Ponadto kwestie bioetyczne są nowymi tematami, na które brak jest odpowiedzi we wcześniejszych źródłach. W tym rozdziale „Podstaw społecznej koncepcji...” zostało opublikowane stanowisko Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego w kwestii: aborcji, antykoncepcji, zapłodnienia, w tym zapłodnienia *in vitro*, badań genetycznych i prenatalnych, klonowania, transplantologii, eutanazji, związków homoseksualnych oraz zmiany płci²¹. W dość krótkiej formie na każdy z tematów postarano się sformułować odpowiedź wskazując argumentację w Piśmie Świętym, kanonach i spuściźnie patrystycznej. Wyraźnie widać, że w tych tematach miała miejsce współpraca teologów ze specjalistami z przedstawianych dziedzin.

Rozdział XIII. „Kościół i problemy ekologii”, poświęcony jest omówieniu kwestii związanych z problemem zanieczyszczeń przyrody jej eksploatacji i działalności Kościoła w tej dziedzinie. Przede wszystkim stwierdza się, „że odpowiedzi na wiele pytań, stawianych z powodu kryzysu środowiska, są zawarte w ludzkiej duszy, a nie w sferze ekonomii, biologii, technologii, czy polityki”²². Pełne przezwycięzenie tego kryzysu, w warunkach kryzysu duchowego jest niemożliwe²³.

Rozdział XIV. Poświęcony jest sprawom nauki, kultury i edukacji. Dokument stwierdza, iż tradycja chrześcijańska wysoko ceni świecką naukę. Korzystali z niej Ojcowie Kościoła i wielu świętych. Jednakże nauka nie może mieć antyreligijnego i antychrześcijańskiego charakteru. Nie może też narzucać antychrześcijańskich idei. Zgodnie z dokumentem Cerkwie uważa za potrzebne prowadzenie zajęć z religii w szkołach publicznych, jeśli jest taka wola rodziców i uczniów²⁴.

W dokumencie poruszono też kwestię publicznych środków masowej informacji. Temu tematowi poświęcono rozdział XV. Idzie w nim mowa o odpowiedzialności mediów za moralne wychowanie społeczeństwa. W jednym z punktów tego rozdziału opisany jest sposób działania Kościoła w przypadku systematycznego i świadomego nieobiektywnego przedstawiania informacji dotyczących życia, a także planowego zniesławiania Kościoła. W tych przypadkach hierarchowie mogą podjąć działania mające na celu ukrócenie takiej działalności mediów. W pierwszej kolejności ma

to być rozmowa z określonym wydawcą programu, w drugiej, zwrócenie się do organów władzy państwowej.

Rozdział ostatni, XVI. zamykający dokument, porusza temat międzynarodowych stosunków oraz problemów globalizacji i sekularyzmu. W dokumencie stwierdza się, że chrześcijańska etyka obowiązuje nie tylko w sferze osobistego życia człowieka. Chrześcijański ideał zachowania narodu i rządzących w przestrzeni międzynarodowych stosunków powinien polegać na zasadzie: *wszystko, co byście chcieli, żeby wam ludzie czynili, i wy im czyńcie* (Mt 7, 12)²⁵. W kwestiach globalizacji dokument stwierdza, że procesy te są nieuniknione, ale Kościół dbając o respektowanie międzynarodowego prawa patrzy na nie z krytyczną ostrożnością. Wzywa władze, przy zawieraniu międzynarodowych umów, uwzględniać interesy narodowe, a także dbać o zachowanie kulturowego dziedzictwa. Kościół wyraża też swój protest w przypadkach ekspansji cudzej kultury powodującej unifikację. Dokument wyraża też swoją dezaprobatę systemom prawnym międzynarodowym i regionalnym, które preferują stawianie interesów życia ziemskiego nad sprawy religijne. Te zasady wykorzystywane są do rugowania Kościoła i wiary z życia społecznego. Tego typu procesy prowadzą do sekularyzacji życia państwa i społeczeństwa. Kościół dąży więc do uwzględnienia chrześcijańskich wartości w procesach decyzyjnych zarówno na krajowym jak i na międzynarodowym poziomie²⁶.

Dla przejrzystości dokumentu niektóre części tekstu zostały pogrubione inne natomiast zostały zapisane czcionką pomniejszoną. W ten sposób zwraca się uwagę na kluczowe informacje w każdym z omawianych tematów.

Taka forma dokumentu i taki dobór tematów oraz ich ułożenie powoduje, że dokument przybiera charakter ogólnokościelny (panprawosławny). Tylko niektóre tematy uwzględniające specyfikę prawną i polityczną nieco zawężają znaczenie tekstu do granic kanonicznych Kościoła prawosławnego Patriarchatu Moskiewskiego, czy nawet samej Rosji.

Należy także nadmienić, że „Podstawy społecznej koncepcji Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego” są dokumentem bazowym, wymagającym w niektórych warunkach rozszerzenia materiału, a z biegiem czasu jego uaktualnienia.

Doprecyzowywanie i uściślanie nauki społecznej w kolejnych oficjalnych dokumentach Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego

Biorąc pod uwagę, iż „Podstawy społecznej koncepcji Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego” są dokumentem dającym ogólne ramy do bardziej szczegółowych opraco-

²⁰ Ibidem, s. 55.

²¹ Ibidem, s. 60-70.

²² Dz. cyt.: Доклад митрополита Смоленского и Калининградского Кирилла...

²³ Dz. cyt.: Основы социальной... s. 73.

²⁴ Ibidem, s. 78.

²⁵ Ibidem, s. 81.

²⁶ Ibidem, s. 86.

wań w poszczególnych tematach, Kościół Rosyjski wydaje cyklicznie oficjalne dokumenty, które rozszerzają, doprecyzowują, uściślają i aktualizują naukę zawartą w „koncepcji”. Stworzenie dokumentu bazowego, mianowicie w takiej formie, powoduje, że może on być wykorzystany w innych autokefalicznych Kościołach prawosławnych. Na jego bazie po uwzględnieniu specyfiki prawnej, politycznej i kulturowej można tworzyć dokumenty szczegółowe do użytku danej społeczności lokalnej.

Ponadto w niektórych tematach, szczególnie bioetycznych, z powodu rozwoju technologii, Rosyjski Kościół Prawosławny wydał dodatkowe dokumenty uszczegółowujące naukę i doprecyzowujące stanowisko Kościoła w danej kwestii.

Przykładem takiego dokumentu jest przygotowany w 2005 roku przez Radę Cerkiewno-Społeczną ds. Bioetyki przy Patriarchacie Moskiewskim oficjalny tekst „O niedopuszczalności wykorzystania w medycynie embrionalnych komórek macierzystych”²⁷. Opublikowanie tego dokumentu było podyktowane wykorzystywaniem do badań komórek macierzystych pochodzenia embrionalnego. W dokumencie wzywa się, by „uczeni i lekarze zaprzestali eksperymentów i klinicznej praktyki, opartej na wykorzystaniu komórek macierzystych, otrzymywanych z ludzkich embrionów”²⁸. Rada zachęca też, by uczeni raczej dołożyli wszelkich starań w celu wynalezienia sposobów pozyskiwania komórek macierzystych, do tego typu badań, z innych źródeł²⁹.

W 2008 roku 26 czerwca Sobór Biskupów Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego zatwierdził dość obszerny dokument: „Podstawy nauki Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego o godności, wolności i prawach człowieka”³⁰.

²⁷ О недопустимости использования в медицине эмбриональных стволовых клеток, Заявление Церковно-общественного Совета по биомедицинской этике при Московской Патриархии. Patrz: <http://www.patriarchia.ru/db/text/24929.html>. (dostęp na 07.08.2018).

²⁸ Ibidem.

²⁹ Patrz: Abp Jakub Kostiuć, *Społeczne nauczanie Kościoła prawosławnego*, Wyd.: Warszawska Metropolia Prawosławna, Warszawa 2018, s. 87.

³⁰ Основы учения Русской Православной Церкви о достоинстве, свободе и правах человека. Patrz: <http://www.patriarchia.ru/db/text/428616.html>. (dostęp na 03.06.2018). Patrz też tłumaczenie: Podstawy nauki Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego o godności, wolności i prawach człowieka, tłum. Paweł Przeciszewski, w: Elpis, Czasopismo

Jest to dość obszerny dokument, podzielony na pięć rozdziałów, poruszający ważne tematy nauczania społecznego Kościoła, w kwestiach wolności i praw człowieka i ich rozumienia z perspektywy chrześcijańskiej. Na końcu tego dokumentu, opublikowanego na oficjalnej stronie internetowej Patriarchatu Moskiewskiego, stwierdza się, że jest on rozwinięciem „Podstaw Społecznej Koncepcji Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego”.

Kolejny Sobór Biskupów Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego 4 lutego 2013 roku przyjął dokument o nazwie: „Pozycja Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego w sprawie aktualnych problemów ekologii”³¹. W dokumencie idzie mowa o teologicznym rozumieniu zagadnień ekologii. W pięciu rozdziałach omówiono wszystkie aspekty tego tematu, włącznie z proekologicznym wychowaniem i działalnością Kościoła w tym obszarze.

W 2017 roku przyjęto kolejny soborowy dokument: „O kanonicznych aspektach cerkiewnego ślubu”³². Tekst dokumentu bardzo szeroko opisuje wszystkie aspekty związane z sakramentem małżeństwa i pożyciem małżeńskim. Jest on właściwie rozszerzeniem materiału opublikowanego wcześniej w „Podstawach Społecznej Koncepcji...”. Tekst uwzględnia nawet rozporządzenia synodalne z pierwszej połowy XIX wieku³³ i zawiera bardzo dużo praktycznej informacji.

Taki proces formułowania społecznego nauczania przez Rosyjski Kościół Prawosławny pokazuje, iż stara się on zgodnie z obowiązującą w Kościele zasadą wyrażać swoje stanowisko we wszystkich kwestiach dotyczących wiary i życia wiernych na bieżąco. Publikowane dokumenty ułatwiają pracę duszpasterską i dają możliwość zapoznania się z nauką i stanowiskiem Kościoła szerokiemu gronu zainteresowanych.

teologiczne Katedry Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku, 2010, Rocznik XII (XXIII) Zeszyt 21-22 (34-35), s. 399-429.

³¹ Позиция Русской Православной Церкви по актуальным проблемам экологии, patrz: <http://www.patriarchia.ru/db/text/2775125.html> (dostęp na 16.05.2018)

³² О канонических аспектах церковного брака. Документ принят на Архиерейском Соборе Русской Православной Церкви 29 ноября — 2 декабря 2017 года. w: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5075384.html> (dostęp na: 21.06.2018).

³³ Dotyczy to chociażby konieczności uzyskania dyspensy na udzielenie ślubu parze będącej wcześniej rodzicami chrzestnymi. Dokument odsyła do decyzji Świętobliwego Synodu z 31 grudnia 1837 r.

Bibliografia

Карташѳв А. В., *Очерки по истории Русской Церкви*. t. 2 YMCA-PRES, Paryż 1959, Reprint: Moskwa 1991, s 323-366.

Schmemann A., *Droga Prawosławia w historii*, przekł. ks. Henryk Paprocki, Białystok 2001, s. 326.

Цыпин В. Протоиерей, *История Русской Церкви (Синодальный период)*, w: https://azbyka.ru/otechnik/Vladislav_Tsypin/istorija-russkoj-tserkvi-sinodalnyj-period/5_4 (dostęp na: 03.08.2018).

Булгаков С. В., *Настольная книга для священно-церковно-служителей*, т. 1 и 2, Издательский отдел Московского Патриархата, 1992.

Архиерейский Собор РПЦ 29 ноября — 2 декабря 1994 г.: Документы. Доклады, Москва 1995.

Доклад митрополита Смоленского и Калининградского Кирилла, председателя Отдела внешних церковных сношений Московского Патриархата об «Об основах социальной концепции Русской Православной Церкви»,

- w: <http://www.patriarchia.ru/db/text/422562.html> (dostęp na 05.08.2018).
- Определение Юбилейного Архиерейского Собора «Об основах социальной концепции Русской Православной Церкви»*, w: <https://mospat.ru/archive/page/sobors/2000-2/384.html> (dostęp na 05.08.2018).
- Основы социальной концепции Русской Православной Церкви*, Юбилейный Архиерейский Собор Русской Православной Церкви, Москва 2000.
- Основы социальной концепции Русской Православной Церкви*, w: <http://www.wco.ru/biblio/books/koncept1/Main.htm> (dostęp na 05.08.2018).
- О недопустимости использования в медицине эмбриональных стволовых клеток*, Заявление Церковно-общественного Совета по биомедицинской этике при Московской Патриархии, patrz: <http://www.patriarchia.ru/db/text/24929.html> (dostęp na 07.08.2018).
- Kostiuczuk J. Abp, *Spoleczne nauczanie Kościoła prawosławnego*, Wyd.: Warszawska Metropolia Prawosławna, Warszawa 2018.
- Основы учения Русской Православной Церкви о достоинстве, свободе и правах человека*, Patrz: <http://www.patriarchia.ru/db/text/428616.html> (dostęp na 07.08.2018).
- Podstawy nauki Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego o godności, wolności i prawach człowieka*, tłum. Paweł Przeciszewski, w: *Elpis, Czasopismo teologiczne Katedry Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku*, 2010, Rocznik XII (XXIII) Zeszyt 21-22 (34-35), s. 399-429.
- Позиция Русской Православной Церкви по актуальным проблемам экологии*, patrz: <http://www.patriarchia.ru/db/text/2775125.html> (dostęp na 07.08.2018).
- О канонических аспектах церковного брака. Документ принят на Архиерейском Соборе Русской Православной Церкви 29 ноября — 2 декабря 2017 года*, w: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5075384.html> (dostęp na: 08.08.2018).

Rozmiar artykułu: 0,9 arkusza wydawniczego

ΕΛΠΙΣ

CZASOPISMO TEOLOGICZNE
KATEDRY TEOLOGII PRAWOSŁAWNEJ
UNIWERSYTETU W BIAŁYMSTOKU

ADRES REDAKCJI

ul. Ludwika Zamenhofa 15, 15-435 Białystok, Polska
tel. 85 745-77-80, e-mail: elpis@uwb.edu.pl
www.elpis.uwb.edu.pl